

INTERNATIONAL

Journal of Political Studies

ULUSLARARASI POLİTİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ISSN: 2149-8539

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yayın Tarihi: 18.01.2025

Geliş Tarihi : 12.09.2024
Kabul Tarihi: 19.11.2024

Libya Krizine Çözüm Yaklaşımı Olarak Yerele Dönüş: “Aşağıdan-Yukarıya” Bir Yaklaşım

The Local Turn As A Solution Approach To The Libya Crisis: A “Bottom-Up” Approach

İsmail Akşam

Doktora Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Sakarya University
Department of International Relations
iakşam2754@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4128-3380>

İntihal/Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Not/Note

Bu makale, hazırlanırken “Çatışma Haritalandırma Çerçevesinde Devlet-içi Çatışmaların Analizi: Libya Örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Öz

Libya, 2011 ve sonrasında şiddetli çatışmalar ve krizler girdabı içerisinde kalmıştır. Libya krizi, yerel ve ulusal güvenliğe sürekli bir şekilde tehdit oluşturduğu gibi, bölgesel ve uluslararası güvenlik için de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla Libya krizine çözüm, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası barış için önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörlerin yanında yerel aktörlerin de çözüm sürecinde etkin olması, güvenliğin sağlanması ve kalıcı ve sürdürülebilir bir barış ortamı için önem arz etmektedir. Nitelikli bir çözüm yaklaşımı olarak “yerele dönüş”, yerel aktörleri (aşiretler, STK'lar, mülteciler, kadınlar ve gençler vb.) barışçıl olarak değerlendirmekte ve çözüme katkısını artırmayı hedeflemektedir. Libya krizine çözüm için “aşağıdan-yukarıya” bir yaklaşım olarak da ön plana çıkan yerel aktörlerin çözüme katkısını artırmak, çağdaş çatışma çözümü çalışmalarının da odak noktasını oluşturmaktadır. Bu odak noktasından hareketle mevcut çalışma da, yerel aktörleri bu yaklaşım çerçevesinde analiz etmekte ve barış potansiyellerini ortaya koymaktadır. Nihayetinde yerel aktörler, devletin yetersiz kaldığı yerlerde ve/veya alanlarda, çözüm geliştirmek ve barışı inşa etmek gibi görevleri üstlenmiş ve bu yönleriyle de etkin aktörler olarak ön plana çıktıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Libya, Çatışma Çözümü, Yerele Dönüş, Yerel Aktörler, Barış İnşası

Abstract

Libya has been in a vortex of violent conflicts and crises since 2011. The Libyan crisis poses a serious threat to regional and international security, as well as a constant threat to local and national security. Therefore, a solution to the Libyan crisis is important for local, national, regional and international peace. In this context, the effectiveness of local actors in the solution process, along with national, regional and international actors, is important for ensuring security and a permanent and sustainable peace environment. Indeed, the “local turn” as a solution approach evaluates local actors (tribes, NGOs, refugees, women and youth etc.) as peaceful and aims to increase their contribution to the solution. Increasing the contribution of local actors, which also stands out as a “bottom-up” approach to the solution of the Libyan crisis, is also the focal point of contemporary conflict resolution studies. Based on this focal point, the current study analyzes local actors within the framework of this approach and reveals their peace potential. Ultimately, local actors have undertaken tasks such as developing solutions and building peace in places and/or areas where the state is inadequate, and it has been determined that they stand out as effective actors in these aspects.

Keywords: Libya, Conflict Resolution, Local Turn, Local Actors, Peacebuilding

Araştırma & Yayın Etiği/ Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

Research & Publication Ethics This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Atıf/Citation

Akşam, İ. (2024). Libya Krizine Çözüm Yaklaşımı Olarak Yerele Dönüş: “Aşağıdan-Yukarıya” Bir Yaklaşım. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 10(3), 151-174. <https://doi.org/10.25272/icps.1549158>

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

2011’de Kaddafi’nin devrilmesiyle Libya’da, yeni bir sürece girilmiştir. Bu süreci, devletin yeniden inşası ve Yeni Libya’nın doğuşu olarak okumak mümkündür. Ancak, 42 yıllık Kaddafi yönetiminden sonra yeni bir devlet inşa etmek, sancılı bir hal almış ve bu süreçte kriz ve şiddet içerikli çatışmalar yoğun olarak yaşanmıştır. Bu yoğunlukta çatışmalı bir ortamın hâkim olduğu Libya’da, ulusal birliktelik tesis edilememiş ve istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Nitekim bu süreçte; 2011-2014 yılları arasında geçiş süreci istikrarsızlığı yaşanmış ve devletin yeniden inşasının nasıl olacağı tartışılır olmuştur. 2014-2020 yılları arasında yeni iç savaş dalgaları (2011 Birinci İç Savaşı’ndan sonra) yaşanmış ve 2014’te ikinci bir iç savaş ve 2019’da da üçüncü bir iç savaş (Lacher, 2020: 52; Fernandez-Molina, 2023) yaşanmıştır. Bu süreçte, Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile General Hafter’e bağlı güçler karşı karşıya gelerek şiddetli çatışmalar içerisine girmeleri, siyasi istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Nitekim toprak, petrol tesisleri ve stratejik üslerin kontrolü için verilen güç mücadelesi, çok taraflı savaşların çımasına neden olmuştur (Polat, 2024: 121). 2020-2022 yılları arasında da siyasi krizler yaşanmış ve bölgesel ve uluslararası aktörlerin baskısıyla planlanan seçimler bir türlü gerçekleşmemiş ve kriz daha da derinleşmiştir. Bu yönüyle, 2011 ve sonrasında Libya, çatışma sarmalı içerisinde kalmış ve terör örgütleri için yaşamsal alan, mülteciler için Avrupa’ya geçiş güzergâhı ve savaş ağaları için de bir fırsatlar ülkesi olarak tehdit teşkil etmiştir. Dolayısıyla, Libya krizi yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenlik için önemli tehdit unsurlarını barındırmaktadır.

Bu bağlamda, Libya’nın söz konusu çatışma sarmalının içinden çıkması için de çeşitli düzeylerdeki (yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası) aktörler, çözüm için çaba sarf etmişlerdir. Barışçıl aktörler olarak tanımlanan bu aktörler, Libya’da kalıcı ve sürdürülebilir bir barış inşasını hedeflemektedir. Ancak, ulusal ve uluslararası düzeylerdeki aktörlerin bu yönlü çabaları yetersiz kalmakta ve yerel aktörlerin çözüme katkısını arttırmak temel odak noktası olmaktadır. Bu minvalde, Libya’daki yerel aktörlerin barışçıl yönüyle nasıl analiz edilebileceği, çözüme hangi alanda ne denli katkı sunduklarını ve barış kapasitelerinin ne olduğunu tespit etmek, mevcut çalışmanın araştırma sorularını oluşturmaktadır. Çalışmada, çözüme katkısı olan ya da olabilecek olan yerel aktörler, barışçıl aktörler olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle, Libya krizine bir çözüm yaklaşımı olarak değerlendirilen “yerele dönüş” ile çatışma çözümü için yerel aktörlerin de hesaba katılması gereken birer aktör olduklarını ve çözüme katkı sağlama potansiyellerini barındırdıkları iddiasını taşımaktadır. Bu iddiasını, ilgili anket verilerine de başvurarak ve verileri analiz ederek kuvvetlendirmektedir. Nitekim “aşağıdan-yukarıya” bir yaklaşım olarak da değerlendirilen “yerele dönüş” ile yerel aktörler, çatışan aktörleri doğrudan ya da dolaylı olarak çözüme zorlama, ulus-altı birimlerde ya da alanlarda çözüm girişimlerinde bulunma ve belli başlı grupların temsiliyeti noktasında onlara yönelik çözüm arama ve geliştirme gibi potansiyelleri barındırmaktadır. Nihayetinde çalışma, çatışma çözümünde yerel aktörlerin rolüne ilişkin farklı bir perspektif sunarak, literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

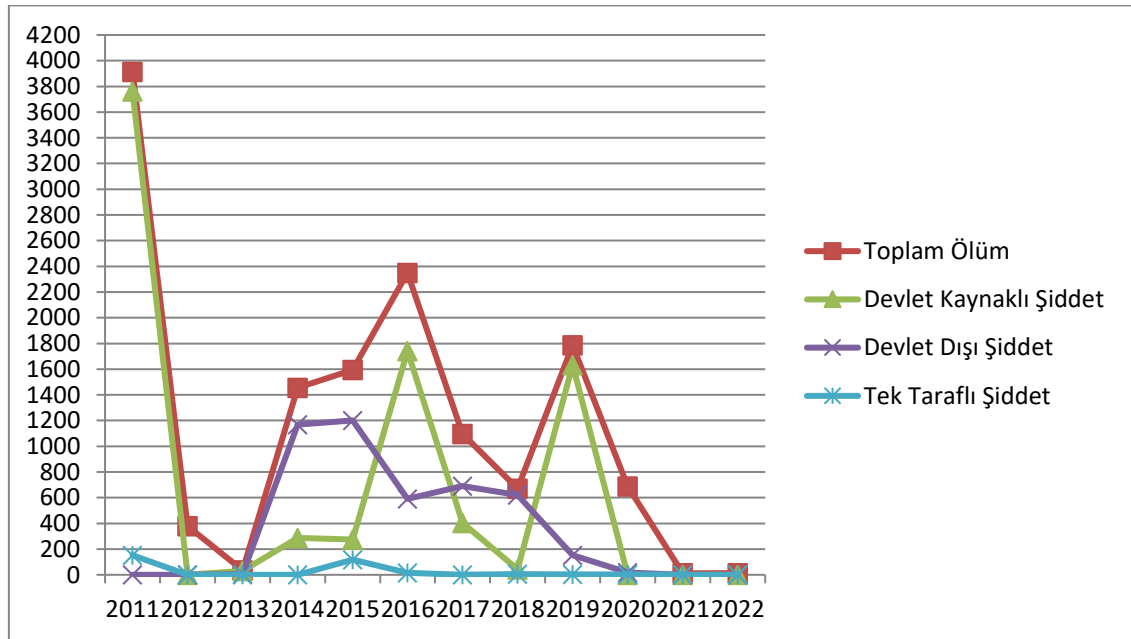
Mevcut çalışma, iki ana başlıkta konuyu ele almaktadır. Birinci başlık; “çatışmanın tarihsel arka plan analizi (2011-2022) ve kavramsal çerçeve” olarak işlenmektedir. Bu başlıkta, çatışmanın tarihsel arka planı ele alınarak, 2011-2022 yılları arasında Libya’daki çatışmaların ve bu çatışmaların hangi aşamalarda geçtiği ile çatışmanın

temel konusu ve aktörlerine ilişkin dönemsel kısa bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca, kavramsal çerçeve olarak; yerel, yerele dönüş ile barışçıl aktör ve potansiyellerinin ne ifade ettiği izah edilmektedir. İkinci başlık ise, genel ve kapsamlı bir başlık olarak; “Libya’deki yerel barışçıl aktörler ve potansiyelleri” başlığıyla; Libya’deki geleneksel aktörler olarak aşiretler ve kanaat önderleri, STK’lar ve aktivistler ile sivil katılımcılar olarak mülteciler ile kadınlar ve gençler birer alt başlık olarak ayrı ayrı analiz edilmektedir. Bu aktörlerin çatışma sürecindeki durumları ve etkinlikleri analiz edilerek, anket verileriyle konu pekiştirilmektedir.

1. Çatışmanın Tarihsel Arka Plan Analizi (2011-2022) ve Kavramsal Çerçeve

1.1. Çatışmanın Tarihsel Arka Plan Analizi (2011-2022)

Libya, 2011-2022 yılları arasında farklı aşamalarda ve yoğunlukta çatışmalara maruz kalmıştır. Bu yönüyle, konunun önemi ve şiddetli çatışmaların vahametini ortaya koymak için, 2011-2022 yılları arasındaki çatışmaların dönemsel olarak analiz edilmesi elzem görülmektedir. Nitekim Şekil 1’de gösterildiği gibi, Libya’da çatışmalardan kaynaklanan ölümlerin sayısı da dönemsel olarak farklılık göstermektedir. Bu dönemsel analiz; 2011-2014 geçiş süreci dönemi, 2014-2017 yerel düzeyde güç mücadelesi dönemi, 2017-2020 ulusal düzeyde güç mücadelesi dönemi ve 2020-2022 çatışmada gerileme dönemi olarak belirtilmektedir.

Şekil 1: Libya’da Çatışmadan Kaynaklı Ölümlerin Sayısı (2011-2022)

Kaynak: UCDP, t.y..

2011-2014 Geçiş Süreci Dönemi: Kaddafi rejiminin sona ermesi neticesinde Libya’daki ilk ve en önemli çatışma konusu, siyasi geçiş süreci olmuştur (Fraihat, 2016: 23). Nitekim 2012’den 2014’e kadar olan dönemde, rakip silahlı gruplar siyasi süreci yönetme (ACLED, 2019) konusunda düşük ve/veya orta yoğunluklu çatışmalar yaşamışlardır. Bu dönemde şiddetli kriz aşamasında yaşanan çatışmalar, Şekil 1’de de

görüldüğü gibi, şiddet ve buna bağlı olarak ölümlerin sayısının düşük seviyede kalması neticesini doğurmuştur. Ancak bu dönemin en büyük zorluğu, binlerce insanın yerinden edildiği veya öldüğü ve tüm altyapının ağır hasar gördüğü birinci iç savaşın sonuçlarıyla uğraşmak olmuştur (Geha, 2016: 139).

Dönemin öncelikli ana aktörü, Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) olmuştur. UGK, 17 Şubat ayaklanmasının resmi temsilcisi olarak kendini konumlandırmak, anayasa taslağı hazırlamak için kurucu bir meclis oluşturmak ve parlamento seçimlerini düzenlemek gibi görevleri üstlenmiştir. Böylece UGK, 2011-2012 yılları arasında Libya'nın fiili hükümeti olarak hareket etmiştir. Kırılgan bir yapının hâkim olduğu bu süreçte, siyasi dengelerin sağlanmasında UGK önemli bir rol oynamıştır. Nitekim UGK, 7 Temmuz 2012 tarihli seçimlerin gerçekleştirilmesini ve iktidarı Genel Ulusal Kongreye devrederek Libya'nın modern tarihindeki ilk barışçıl geçişini sağlamıştır. Ancak, bu barışçıl geçiş Libya'daki kaotik durumun çözümüne olumlu etki etmemiş ve Libya'nın yönetiminde hak iddia eden irili ufaklı birçok grubun güç mücadelesi içerisine girmesine yol açmıştır. Bu dönemde, "yeni" Libya'nın inşasında devlet kurumlarının kontrolü için rekabet eden gruplar, siyasi ve güvenlik alanlarında birbirlerini tasfiye etmeye yönelik mücadele içerisinde olmuşlardır. Nitekim Nisan 2013'te silahlı grupların Genel Ulusal Kongre (GUK) üzerindeki baskısıyla, Eylül 1969 ile Ekim 2011 arasında kamu görevlerinde bulunan kişilerin yeni dönemde herhangi bir kamu görevinde bulunmalarını yasaklayan "siyasi ve idari tecrit" konulu mevzuat onaylanmıştır. Her ne kadar bu konuyla ilgili halk desteği de olsa da, sınırlarının net olmaması ileri gitmesine yol açmıştır. Örneğin; yasanın 'suç ortaklığı' tanımı, 2011 ayaklanmasının başlarında içeriden reform için çalışmış ve kaçmış olanlar da dâhil olmak üzere, teknokratlar, askeri subaylar ve öğrenci birliği liderlerini de kapsayan geniş kesimlere yasaklar getirmesine yol açmıştır (Wehrey, 2018: 144). Bu durum, Misrata başta olmak üzere yasayı destekleyen kasabalar ile Zintan liderliğindeki yasaya karşı çıkan kasabalar arasındaki milis gerginliğini daha da arttırmıştır (Wehrey, 2018: 146). 2012 seçimleri aynı zamanda bölgesel, federalist ve etnik azınlıklardan kaynaklı gerilimlere yol açmıştır. Öyle ki, bazı etnik grupların marjinalleşmesi, aşiretlerin siyasetteki önemi ve doğal kaynakların anarşik yönetimi gibi çatışma konuları, Libya'nın siyasi ve sosyal yapısının bir ürünü olagelmıştır. Ayrıca bu dönemde, birçok silahlı grubun gücü elinde tutmak ve merkezi bir otoriteden bağımsız kalma çabası yönündeki tutum ve davranışları, Libya'daki güvensiz ortamı daha fazla zora sokmuştur (Geha, 2016: 141; Öztop, 2021: 228, 237-238).

Bu dönemde siyasi ortamdaki çeşitli gruplar, rekabetin ve kutuplaşmanın artmasına neden olmuştur. Libya'da 2012 yılında yapılan seçimler, 48 yıl aradan sonra gerçekleştirilen ilk demokratik seçimler olsa da (Afat, 2012) Haziran 2014'de gerçekleştirilen tartışmalı seçimle (Polat, 2015: 385), GUK'un yetkilerini Temsilciler Meclisi'ne devretmesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Siyasi istikrarın sağlanamaması ve otorite boşluğunun hâkim olması, ülkede Ensar El-Şeria ve IŞİD gibi radikal İslamcı grupların etkinliğini arttırmasına ve ülkede yeni bir iç savaşın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Öztop, 2021: 229). Nihayetinde bu durum, silahlı gruplar arasında çatışmaların artmasına, radikal terör örgütlerinin varlıklarını arttırmasına, mülteci sorununa ve kontrol edilemeyen sınır sorunlarına yol açmıştır. "Herkesin herkesle savaştığı" bir ülke durumuna düşen Libya'da, kaos ve anarşi hakim olmuş ve ülke, 2011-2014 yılları arası dönemde Weberian devlet modelinden uzak, kaotik bir durumun içerisine düşmüştür (Taşdemir: 2020: 377).

2014-2017 Yerel Düzeyde Güç Mücadelesi Dönemi: Bu dönemde, siyasi rekabet silahlı şiddete dönüşmüş ve silahlı gruplar hükümetle çatışma içerisinde olmuştur. Ayrıca, Libya hükümeti ile General Hafter komutasındaki Libya Ulusal Ordusu (LUO), radikal İslamcı gruplara karşı bir savaş başlatmıştır (UCDP, t.y.). Bu dönemin en temel çatışma konusu, silahlı grupların yerel düzeyde güç mücadelesine girişimleri olmuştur. Taraflar, Yeni Libya'da konumlarını pekiştirmek için birbirleriyle mücadele etmiş ve bu minvalde tutum ve davranışlar sergilemişlerdir. Bu yönüyle, Şekil 1'de de görüleceği gibi bu dönemdeki şiddet olayları ve buna bağlı olarak ölüm sayısı yüksek düzeylerde seyretmiştir. Öyle ki, 2011-2017 yılları arasında çatışmayla bağlantılı olarak ortalama yaklaşık 2400 ölüm gerçekleşmiş ve bu yönüyle Libya, Afrika'da en yüksek siyasi şiddet düzeyine sahip ülkelerden biri olmuştur. Ancak, 2017 yılında IŞİD'in mağlup olmasıyla birlikte çatışma olayları 2016 yılına kıyasla azalma eğilimi göstermiştir (ACLEED, 2019). Yüksek yoğunluklu şiddetin hâkim olduğu ve ikinci bir iç savaşın yaşandığı bu dönemde; ulusal ve/veya yerel silahlı aktörler, bölgesel ve uluslararası aktörlerden de destek alarak siyasi, güvenlik ve ekonomik alanlarda söz sahibi olmaya çabalamışlardır.

Bu dönemdeki temel çatışma aktörleri; UMH yanlısı gruplar, LUO, radikal örgütler ve dış aktörler olmuştur (Caner ve Şengül, 2018: 66). Ordu, milis gruplar, aşiretler, yabancı ve paralı askerler bu ana aktörlerden birinin çatısı altında konumlanarak savaştaki pozisyonlarını belirlemişlerdir. Çatışma aktörlerinden UMH'ye bağlı gruplar, IŞİD gibi radikal gruplara karşı savaşırken aynı zamanda çeşitli milis gruplara ve yerel ittifak içi çatışmalara karşı mücadele ederek ulusal gücünü konsolide etmeye çabalamıştır. Ulusal düzeydeki anlaşmazlıkları fırsat bilen ve dönemin aktif çatışma aktörü olan General Hafter liderliğindeki LUO ise, radikal İslamcı grupları ve ülkedeki mevcut siyasi istikrarsızlığı öne sürerek ağırlıklı olarak ülkenin doğusunda bir savaşa girerek gücünü pekiştirmeye çabalamıştır (ACLEED, 2019). IŞİD ve El-kaide gibi Radikal gruplar ise, bu dönemin önemli bir çatışma konusu ve aktörü olarak alan hâkimiyeti için mücadele etmiş ve mevcut güç boşluğunu fırsat bilerek savaşa dâhil olmuşlardır. Son olarak dış aktörler ise, bölgesel ve uluslararası güvenlik için bir tehdit olarak gördükleri radikal gruplara karşı saldırılar gerçekleştirerek savaşa müdahil olmuştur. Ayrıca, iç aktörlerden özellikle Hafter güçlerine doğrudan ve dolaylı destekler sağlayarak savaştaki tarafını belirlemişlerdir. Bu dönemde, özellikle BAE, Mısır, Rusya ve Fransa Hafter güçleri lehine savaşa müdahil olan dış aktörlerden olmuştur (Düzsöz, 2021: 312). Nihayetinde, iç ve dış aktörlerin dâhil olduğu ikinci bir iç savaş, ülke genelinde güç, nüfuz ve kaynaklar konusundaki çatışmaları körüklemiş ve ülkenin askeri ve siyasi olarak üniter bir yapıya kavuşmasını engellemiştir.

2017-2020 Ulusal Düzeyde Güç Mücadelesi Dönemi: Bir önceki dönemde başlayan iç savaş, Grafik 1'de görüldüğü gibi, bu dönemdeki şiddet ve buna bağlı ölümler; düşüş (2017-2018)-yükseliş (2018-2019)-düşüş (2019-2020) ve son bulma (2020) aşamalarından geçmiştir. 2017'de radikal grupların mağlup olması, bir önceki dönemin kilit çatışma aktörü olan radikal İslamcı grupların saf dışı kalmasını beraberinde getirmiştir (Düzsöz, 2021: 312). Ancak, önemli bir çatışma konusu ve aktörü olan bu grupların saf dışı kalması her ne kadar ilk aşamada şiddet olaylarının düşüş yaşanmasına etki etmişse de diğer iç ve dış aktörlerin tutum ve davranışları, çatışmanın tekrar tırmanmasına ve şiddet olaylarının yükselmesine yol açmıştır. Öyle ki, Hafter güçleri ve taraf olan dış aktörler, bölgesel hâkimiyetten ziyade ulusal bir güç olarak ülke yönetimini hedeflemiştir. Buna karşı olarak da UMH ve taraf olan dış aktörler, ülke

yönetimini elinde tutmak için mücadele etmişlerdir. Bu yönüyle, bu dönemin temel çatışma konusu ülke yönetimine ilişkin idi (Caner ve Şengül, 2018: 66). Ayrıca bu dönemde, çatışma ile birlikte çözüm girişimlerine de ağırlık verilmiş, birbirine galip gelemeyen iki güç, özellikle dış güçlerin çabalarıyla müzakere girişimlerinde de bulunmuşlardır.

Bu dönemde ön plana çıkan aktörler; LUO, UMH ve dış aktörlerdi. LUO, radikal İslamcı gruplara karşı elde ettiği galibiyet ile hâkimiyet alanını genişletmiş ve 2019'da Trablus'a geniş çaplı bir saldırı başlatarak üçüncü bir iç savaşa yol açmıştır. Ancak, bu saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmış ve rakibi tarafından geri püskürtülmüştür (Winer, 2019: 3). Böylece, LUO'nun nüfuzunu kaybetmesi ile çözümün masada aranması pekmiş oldu. Bu dönemde UMH, her ne kadar ilk süreçte LUO'ya karşı zayıf kalmışsa da sonraki süreçte, dış aktörlerden aldığı destekle LUO'yu geri püskürtmüş ve nüfuz alanını tekrar genişletmiştir. Dış aktörler ise, savaşın başından beri ağırlıklı olarak LUO lehine müdahalelerde bulunan BAE, Mısır, Rusya ve Fransa gibi güçlere karşı; dönemin son sürecinde Türkiye, Katar ve İtalya'nın UMH lehine savaşa müdahil olmaları savaşın seyrini önemli ölçüde değiştirmiştir. Böylece rakipler arasındaki gücün dengelenmiş olması, Ekim 2020'de taraflar arasında ateşkesin imzalanması sonucunu doğurmuştur (Varvelli ve Lovotti, 2019: 2; Düzsöz, 2021: 314-315).

2020-2022 Çatışmada Gerileme Dönemi: İç savaşların sona ermesi beraberinde çatışmaya dair çözüm girişimlerinin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Bu dönemde şiddet olayları ve buna bağlı ölüm sayılarında ciddi oranda düşüş olmuş, ancak yönetim konusunda krizler yaşanmaya devam etmiştir. 2020 yılında, taraflar arasında kalıcı ateşkesi sağlamak için dış aktörler bir rekabet içerisinde olmuş ve bu minvalde önemli girişimlerde bulunmuşlardır. 2021'e gelindiğinde Libya Siyasi Diyalog Forumu aracılığıyla, genel seçimleri düzenlemekle görevli geçici bir yönetim oluşturulmuştur (Delahunty, 2022: 7). Ancak, planlanan seçimler yapılamamış ve ülkede siyasi krizler yaşanmıştır.

Bu dönemin çatışma aktörleri; Abdulhamid Dibeybe liderliğinde Ulusal Birlik Hükümeti (UBH), Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi destekli Fethi Başağa hükümeti ve üçüncül aktörler olmuştur. 2021 yılında UMH'nin yerini alan Dibeybe liderliğindeki UBH, ülkede genel seçimleri yapmakla görevlendirilmiş aktör olarak ön plana çıkmıştır (Ntaka ve Csicsmann, 2021: 634; Cheatham, 2022). Ancak, UBH'nin bu minvaldeki girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve ülkenin iç savaşlardaki parçalı/ikili yönetim yapısı tekrardan ortaya çıkmıştır. Nitekim dönemin önemli bir aktörü olarak ön plana çıkan Başağa hükümeti bu konjonktürde yer edinmeye çalışmış ve Hafter güçlerinin kontrolündeki bölgenin hükümeti olarak Başağa hükümetine paralel bir yapılanma içerisinde olmuştur (Bah, 2022). Ülkede siyasi, askeri ve ekonomik istikrarı sağlamak için önemli girişimlerde bulunan üçüncü aktörler, öncelikli olarak ülkede genel bir seçimin yapılmasını ve ulusal uzlaşma içerisinde merkezi bir hükümetin kurulmasını sağlamak için çaba göstermişlerdir. Bu yönleriyle bu dönem, "istikrar için çaba gösterilen istikrarsız bir dönem" olarak tanımlanmıştır (Winer, 2019: 1).

1.2.Çözüm Yaklaşımı Olarak "Yerele Dönüş" - Yerel Barışçıl Aktörler ve Potansiyelleri

Çatışma çözümünde, "yerel" in tam olarak ne ifade ettiği konusunda bir fikir birliği mevcut değildir. Ancak, bu konuda iki görüşün hâkim olduğu söylenebilir. Bunlardan

birincisi, “yerel”i mekânsal olarak tanımlamakta ve ulus-altı, bölgesel veya topluluk merkezli fiziksel bir yer olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşım, yerel barışı inşa etmek için başkentten çatışmanın yaşandığı yerlere hareket ederek etkileşimin sağlanması fikrini taşımaktadır. Diğer bir görüş ise, yerel barış inşasının belirli bir sosyal alan ve aktör kümesiyle ilgili olduğu iddiasındadır. Bu yaklaşıma göre, yerel barış inşasının önemi, aşağıdan yukarıya çalışmayı ve tabanın sesini merkeze almayı ve güçlendirmeyi hedeflemesidir (Kendhammer ve Sullivan: 2022). Mevcut çalışma da, bu görüşler ışığında “yerel aktörler” olarak geleneksel aktörleri, STK’lar ve aktivistleri ile sivil katılımcıları hem ulus-altı, bölgesel ve topluluk merkezli fiziksel bir yer olarak hem de belirli bir sosyal alan ve aktör kümesi olarak kabul edip analize tabi tutmaktadır. Ayrıca, bu aktörleri barışçıl aktör olarak tanımlayarak, yerelle etkileşimin sağlanmasını ve tabanın sesini merkeze almayı hedeflemektedir.

Barışçıl aktörler, çatışmayı barışçıl şekilde yönetmeye yönelik faaliyetlerde bulunan ve çatışma çözümünde önemli rol oynayan/oynayabilen aktörler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, üçüncül aktörleri de içinde barındıran geniş bir tanımlamadır. Nitekim üçüncül aktörler, çatışmaya uzak ilgisi olan dış aktörleri ifade etmektedir. Ancak, iç/yerel aktör niteliğinde olup da çatışmaya ilgi duyan barışçıl aktörler de çatışma çözümü için önemli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu yönüyle barışçıl aktörler, hem iç hem de dış aktörleri kapsayan ve çatışmaya yakın ya da uzak ilgisi olup, yapıcı bir şekilde yaklaşan aktörlerdir. Bu aktörler, çatışmanın tırmandırılmasından ziyade çatışmanın şiddetinin en alt seviyeye gelmesini ve ayrıca diyalog yoluyla çözülmesi için çaba sarf etmektedirler. Öyle ki, kolaylaştırıcı, arabulucu ve gözlemci gibi roller üstlenerek çatışan aktörleri müzakere masasında tutmaya çabalamaktadırlar. Ayrıca bu sınıflandırmada; mülteciler, sığınmacılar, göçmenler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (ÜİYEK) gibi çatışma mağdurları da barışçıl aktörler sınıfına dâhil edilmektedir. Çünkü bu aktörler de çatışmanın çözümü için zorlayıcı birer etken olarak ön plana çıkmakta ve çatışan tarafları çözüme yönlendirmektedir. Barışçıl aktörlerin potansiyeli hususu ise, bu aktörlerin çözüme hangi amaçlarla giriştikleri, çözüme hangi alanda ne denli katkı sunduklarını/sunabileceklerini ve barış kapasitelerinin ne olduğunu ifade etmektedir.

Yerel barışçıl aktörler, çatışma çözümünde önemli roller oynamaktadırlar. Özellikle, yerel aktörlerin çözüm sürecine olan katkılarını arttırmaya yönelik yapılan girişimler, çağdaş çatışma çözümü çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Nitekim Kendhammer ve Sullivan (2022)’a göre; son yıllarda, barış inşası alanı “yerele dönüş” dönemine girmiştir. Çünkü tarihsel olarak barış inşa edenler, çatışmayı çözmek için devlet merkezli veya yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla hareket etmişlerdir. Bu yaklaşımda, sadece ulusal ve uluslararası aktörler çatışma aktörü olarak değerlendirilmiş ve çözüm sadece bu aktörler üzerinden geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle bu yaklaşım, çatışmanın yerel boyutunu gözden kaçırmış ve çatışma alanında istikrarlı bir yapının kurulmasını mümkün kılmamıştır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI, t.y.) de, MENA programı araştırmaları kapsamında barış ve çatışma araştırmalarında “yerele dönüş” ile uyumlu olarak yerel düzeydeki barış ve çatışma dinamiklerine odaklanmaktadır. SIPRI’ye göre, barış inşasının uzun vadede sürdürülebilir olması, yerel ve gündelik olana odaklanmak ve dış aktörlerden gerekli desteği sağlamak ile mümkündür.

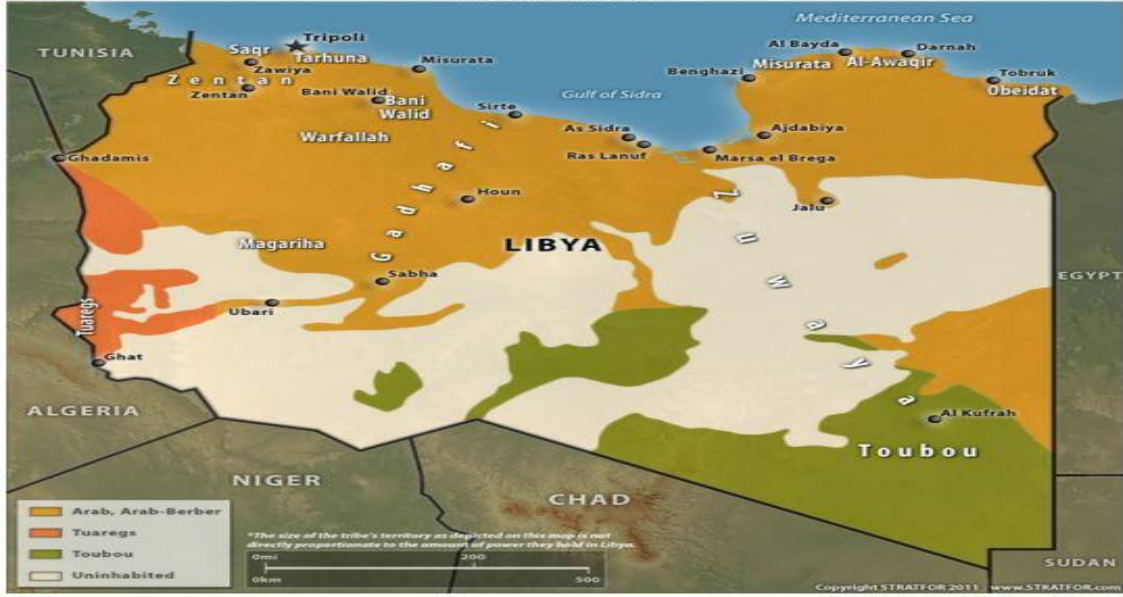
Barış süreçlerinde merkezi düzeyde teşebbüs edilen “yukarıdan aşağıya” yaklaşımına paralel olarak; “aşağıdan yukarıya” yaklaşımının da benimsenmesi, barış inşası için elzem görülmektedir. Nitekim “Yereli kucaklama hareketinin asıl nedeni, 'ulusal düzeydeki' elit aktörlerin, ulusal düzeyde bir çatışma çözümünü gerçekleştirme vizyonunu veya kapasitesini göstermedeki başarısızlığını kabul etmesi” (Bell, 2021: 13, 14) olarak değerlendirilse de, ulusal düzeydeki aktörleri göz ardı ederek sadece yerel düzeydeki aktörlere odaklanmak ilgili ülkenin parçalanmasını tetikleyebilir. Bundan dolayı, yerel düzeydeki barışçıl aktörlerin sürece aynı paralelde dâhil edilmesi daha kapsamlı bir yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle, Libya örneğinde de bu yaklaşım önem kazanmaktadır. Libya'daki yerel ve ulusal çatışma dinamikleri genel olarak etkileşim içerisinde olmuştur. Bu etkileşim, yerel ve ulusal barışı olumsuz yönde etkilediği gibi olumlu yönde de etkilemiştir. Nitekim yerel çatışmalar ulusal çatışmayı tetiklediği gibi, yerel barış süreçleri ulusal barışa zemin hazırlamıştır (Thornton, 2021: 23). Öyle ki, Libya'daki bazı gruplar arası anlaşmalar aynı anda hem ulusal hem de yerel nitelikte ve bu minvaldeki yerel barış anlaşmaları, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel olan, daha geniş bir sistemin parçası olarak ön plana çıkmaktadır (Bell vd., 2021: 12, 14). Bu minvalde, geleneksel aktörler, STK'lar ve sivil katılımcılar gibi barışçıl aktörler, Libya'daki çözüm sürecinde yerel düzeyde etkin olan/olabilecek aktörler olarak değerlendirilmektedir.

2. Libya'daki Yerel Barışçıl Aktörler ve Potansiyelleri

Libya'daki çatışmanın çözümünde yerel barışçıl aktörler önemli roller üstlenmekte ve barış potansiyelini taşımaktadır. Bu aktörler, yerel niteliklere sahip aktörler olup çözüm için çaba harcamışlardır. Geleneksel aktörler (aşiretler ve kanaat önderleri), STK'lar ve aktivistler ile sivil katılımcılar (mülteciler, sığınmacılar, göçmenler ve ÜİYEK ile kadınlar ve gençler) gibi yerel aktörler, Libya'daki çatışma sürecinde barışçıl aktörler olarak rol oynamışlardır.

2.1. Geleneksel Aktörler: Aşiretler ve Kanaat Önderleri

Libya'daki aşiretler, köklü ve devam edegelen bir toplumsal kurum olarak çatışma sürecinin önemli aktörlerinden biridir. Al-Shadeedi ve Ezzeddine'nin belirttiği gibi; “Libya'daki aşiret (qabila) yapısı, eski ve durağan bir sosyal yapı olarak değil, çok çeşitli sosyal organizasyonları içerebilen sürekli değişen bir varlık olarak anlaşılmalıdır.”. Öyle ki, Libya halkı için aşiretler, hayati öneme sahiptir. Toplam nüfusun yaklaşık %90'ı bir aşirete organik olarak bağlıdır (Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 2). Ayrıca, yüz kırk civarında belli büyüklükte aşiret olmakla birlikte, bunlardan otuz/kırkı ülkede etkin konumdadır. Bu etkinlikleri, devletin oluşum sürecinde hem merkezi hem de engelleyici unsur olmasına yol açmaktadır. Şöyle ki, aşiretler, çatışma sürecinde kilit aktör haline gelerek milislerin kontrolünden çatışmaları tırmandırmaya veya azaltmaya kadar geniş bir yelpazede önemli roller oynamıştır (Tok ve Cebe, 2020: 1).

Harita 1: Libya'daki Aşiretler

Kaynak: Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 12.

Harita 1'de görüldüğü gibi, Libya'nın çeşitli yerlerinde belli başlı aşiretlerin etkin olduğu kontrol alanları vardır. Özellikle, Libya'nın doğusu olan Sireniyka, aşiret bağlarının en güçlü olduğu bölgedir. Bu yönüyle aşiretler ağırlıklı olarak bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca, Libya'nın güneyinde Tuareg ve Tebu gibi yaşam alanları komşu ülkelere kadar yayılan aşiretler de mevcuttur. Bu yönüyle aşiretler, iç politikada etkili olduğu gibi dış politikada da etkilidirler (V. Chuprygin, A. Chuprygina ve Matrosov, 2019: 166). Libya'daki çatışma sürecinde etkili olan aşiretler ve bunların bölgesel konumları şöyledir:

- Libya'nın batısında (Trablus bölgesinde): Varfalla, Tarhuna, Kaddafa, Zintan, Varşafana, Berberiler (Amazigler) ve Avakir aşireti;
- Libya'nın doğusunda (Sireniyka bölgesinde): Zuvaya, Fercan, Ubeydat, Baragisa, Varfalla ve Avakir aşireti;
- Libya'nın güneyinde (Fizan ve güneydoğu bölgesinde): Tebu, Evlad Süleyman, Tuaregler, Mağariha, Varfalla ve Zintan gibi aşiretler (Tok ve Cebe, 2020: 4-12; Lamma, 2017: 11-20).

İkinci iç savaş her ne kadar UMH ve Hafter güçleri arasında yaşanmışsa da, çatışmanın tırmanmasında aşiretlerin tutum ve davranışları da önemli rol oynamıştır. Nitekim aşiretler, bu süreçte üç farklı tutum ve davranış sergilemişlerdir. Bunlardan *birincisi*, aşiretler arasındaki çekişmeler; Tebu, Tuareg, Varfalla ve Evlad-ı Süleyman aşiretleri arasında devam edegelen yasadışı ticareti kontrol etme rekabeti, Varşafana ve Zintanlı aşiretleri arasındaki mücadele ve Kaddafi döneminde önemli güç sahibi olan aşiretlere (Kaddafa, Varşafana, Magarha ve Tarhuna gibi) karşın intikam saldırıları buna örnektir. *İkincisi*, iki ana aktörden birine (UMH ya da Hafter güçlerine) destek çıkararak eklemleme; bu süreçte, bazı aşiretler bütüncül bir yapı gibi davranış sergileyerek UMH ya da Hafter güçlerinden birine taraf oldukları gibi, bazı aşiretler ise parçalı bir yapı gibi davranış sergilemişlerdir. Örneğin; Varfalla, Zintan ve Varşafana gibi aşiretler kendi

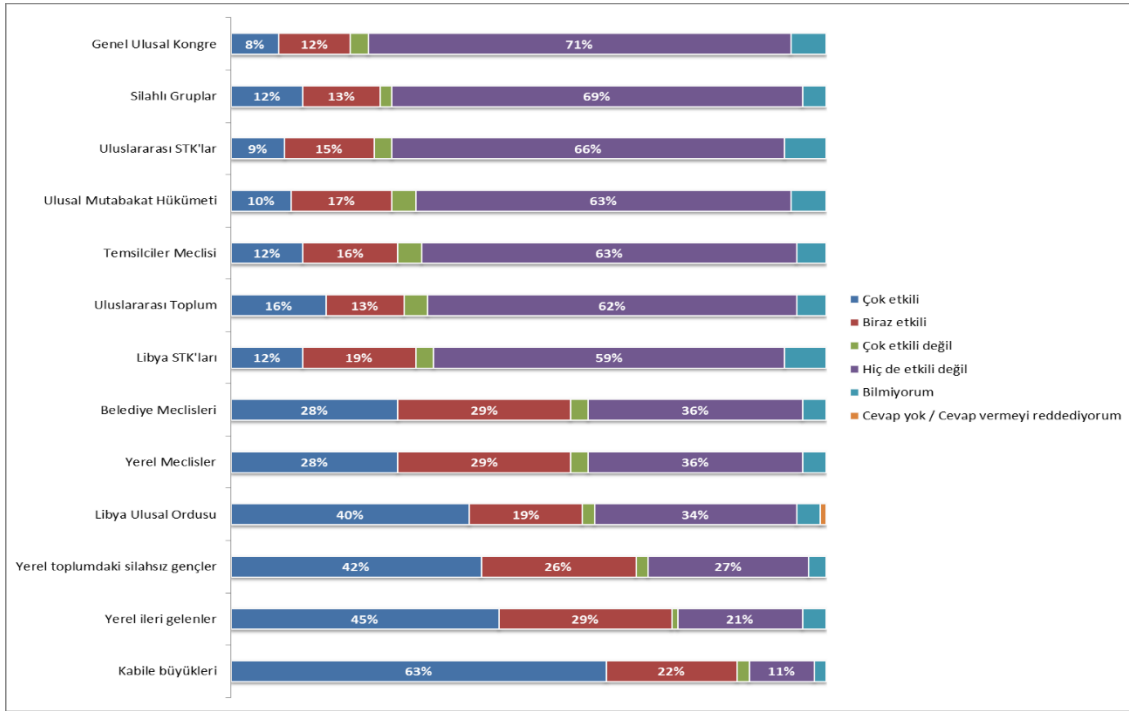
içlerinde bölünerek bir kısmı UMH’ye, bir kısmı da Hafter güçlerine taraf olmuştur. Üçüncüsü ise, federalizm çabası; bazı aşiretler üniter yapıdan ziyade federal yapı için mücadele etmiştir. Avakir, Mağariba ve Hassi aşiretleri buna örnektir (Tok ve Cebe, 2020: 4-12; Mezran ve Varvelli, 2017: 17; Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 8-9).

Aşiretlerin tutum ve davranışları *pozisyonlarını* belirlemiştir. Bu yönüyle aşiretler, ağırlıklı olarak ana aktörlerin bir bileşeni olarak hareket etmiş olsalar da, kendi çıkarlarını ana aktörler üzerinden elde etmeye çabalamışlardır. Nitekim aşiretler *çıklarları* için, ana aktörleri bir araç olarak görmüşlerdir. Yönetim, ekonomi ve güvenlik alanlarında daha çok kazanım ve destek elde etmek için aşiret çıkarlarını, ulusal çıkarların önünde görmüşlerdir. Bu çıkarları doğrultusunda, ana aktörlerden birine olan taraftarlıkları konjoktörel olarak değişkenlik gösterebilmiştir. Örneğin; Tuareg kabileleri, öncesinde Hafter’e taraf olmuşsalar da, Hafter güçlerinin Trablus saldırısında başarısız olmasıyla UMH’yi desteklemeye başlamışlardır (“Aşiretler Ülkesi Libya’da”, 2020). Aynı şekilde Zintan aşiretine mensup İdris Madi liderliğindeki grup, UMH’nin ilerleme göstermesiyle Hafter’e verdikleri desteği geri çekmişlerdir (Tok ve Cebe, 2020: 6). Aşiretlerin çatışmalı pozisyonlarında belirleyici olan çıkarlar; silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi suç faaliyetleriyle de şekillenmiştir. Nitekim bu faaliyetler, aşiretler için önemli gelir kaynaklarına dönüşmüştür (bknz. Shaw ve Mangan, 2014). Sonuç olarak, aşiretlerin Libya halkı için yansıttığı temel *ihtiyaçlar*; korunma, hizmet alma, geçinme, güven ve istikrarlı sosyal ve siyasi kurumların yerine getirilmesidir. Nitekim Clingendael anket verileri, aşiretlerin konumlandıkları bölgede koruma ve güvenlik sağlamada ana aktör olarak ön plana çıktıklarını göstermektedir. Ayrıca, güven ve hizmet sağlama konularında devletin bıraktığı boşluğu doldurma konusunda önemli bir yapı olarak da işlev gördüğü vurgulanmaktadır (Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 6; anket için bknz. Clingendael, 2018).

Aşiretler ve kanaat önderleri, Libya krizini tırmandırmaya yönelik kilit birer aktör oldukları gibi, krizin çözülmesinde de kilit birer aktör konumundadırlar. Nitekim Libya toplumu tarihsel olarak, çatışma arabuluculuğu konusunda önemli geleneksel mekanizmalara sahiptir (Vericat ve Hobrara, 2018: 1). Bu mekanizmalar, Libya’nın sosyal, kültürel ve dini normlarına derinlemesine yerleşmiş durumdadır. Çatışmaları çözmeye yönelik yaşlılar, ileri gelenler, aşiret liderleri ve dini şahsiyetler gibi geleneksel yerel aktörler tarihsel olarak var ola gelmişlerdir (Vericat ve Hobrara, 2018: 6). Özellikle, Libya’daki en eski ve uzun süreli toplumsal kurumlardan biri olan aşiretler (Clingendael, 2019: 2), çatışma çözümünde önemli bir potansiyele sahiptir. Aşiretler, geleneksel olarak birçok toplumsal veya siyasi çatışma olayına müdahale etmiş ve aşiret büyükleri birçok ateşkes ve barış anlaşmaları için arabuluculuk yapmıştır. Aşiret büyükleri, her ne kadar çatışmayı doğrudan durdurma konusunda nadiren etkili olsalar da taraflar arasında iletişim kanalları oluşturma ve tartışma oturumları düzenleme konusunda daha fazla etkiye sahiptirler (Cole ve Mangan, 2016: 31). Bu bağlamda, ulusal uzlaşının başarılı bir şekilde sağlanması için aşiretlerin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu ve aşiretler olmadan ulusal uzlaşmanın olamayacağı vurgulanmaktadır (Fraihat, 2016: 217).

Altai Consulting tarafından 2017’de Libya’daki uzlaşma algısını anlamaya yönelik yapılan bir ankette, “Aşağıdaki aktörlerin gruplar arasındaki çatışmayı çözmeye ne kadar etkili olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna, Şekil 2’de da gösterildiği gibi

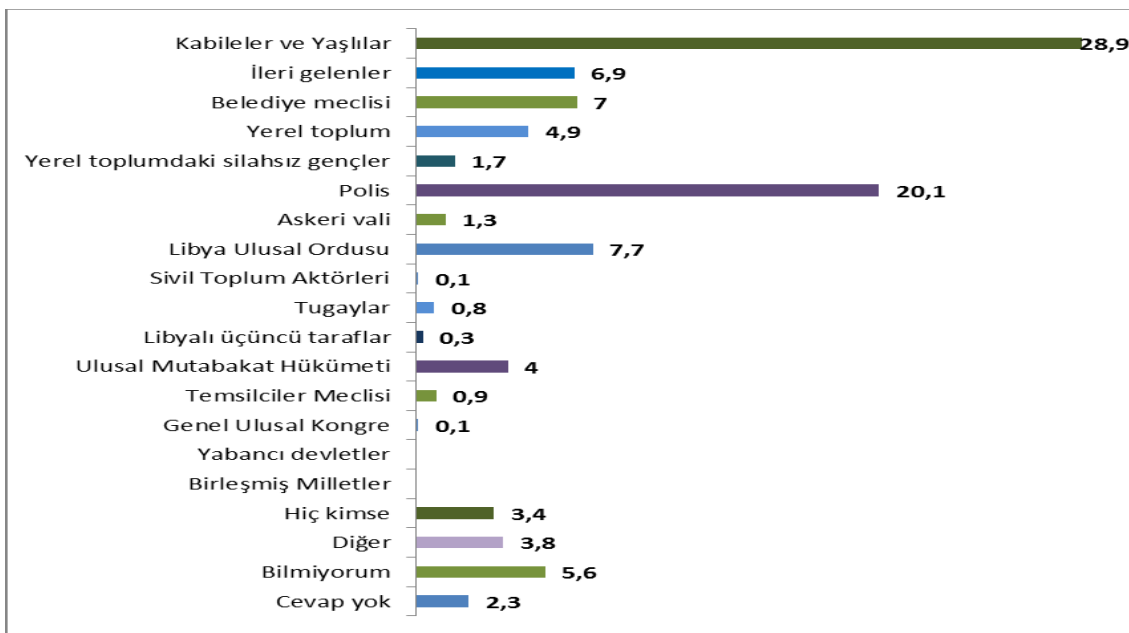
katılımcıların yüzde 63'ü aşiret büyüklerinin, yüzde 45'i ise yereldeki ileri gelenlerin çatışmaları çözmede "çok etkili" olduğunu belirtmiştir.

Şekil 2: Uzlaşmada çeşitli aktörlerin algılanan etkinliği

Kaynak: Altai Consulting, 2017: 55.

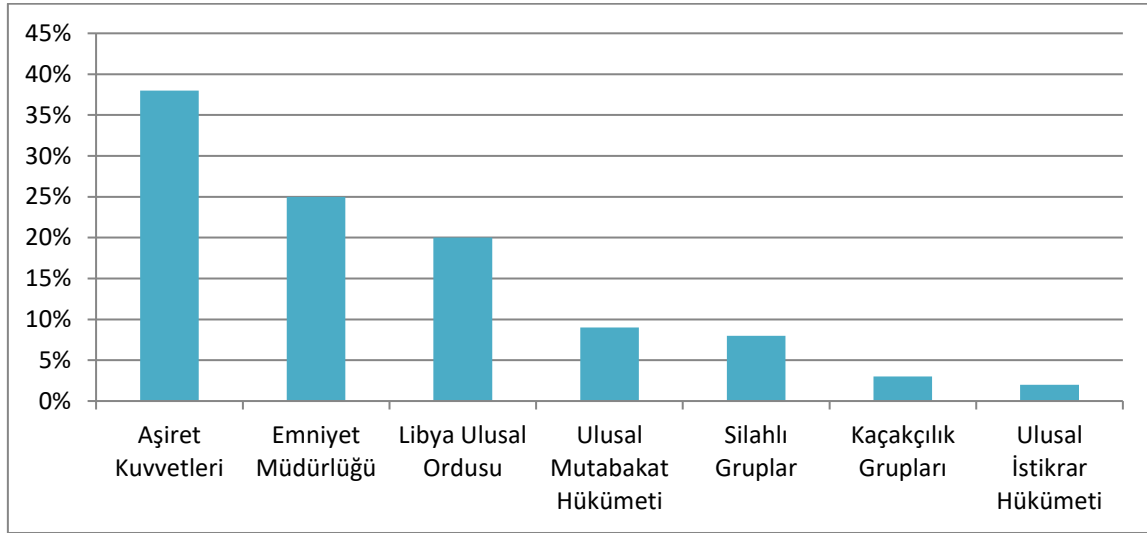
Anketteki diğer bir araştırma sorusu ise; "Bölgenizdeki çatışmayı çözme konusunda asıl sorumluluğun kimde olması gerektiğini düşünüyorsunuz?" sorusu olmuştur ki, bu bağlamda çatışmanın çözümü için tercih edilen aktörlerin kim olduğu ölçülmüştür. Şekil 3'de de gösterildiği gibi, katılımcılar 30 üzerinden 28,9 puan ile aşiretler ve yaşlıları çatışma çözümü için tercih etmişlerdir.

Şekil 3: Çatışmanın çözümü için tercih edilen aktör, Libya (n=2,086)

Kaynak: Altai Consulting, 2017: 56.

2018'in ilk yarısında ortaya konulan Clingendael (2019: 6) araştırması verilerine göre de, aşiretlerin yerel düzeyde ana güvenlik sağlayıcıları olarak değerlendirildiği ve Şekil 4'de de gösterildiği gibi, ankete katılanların yüzde 38'i kendi bölgelerindeki koruma sorumluluğunun aşiretlerde olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönüyle Libya'da aşiretler, meşru koruyucular ve güvenlik sağlayıcıları olarak algılanmaktadır.

Şekil 4: Farklı (devlet dışı) silahlı aktörleri koruma sağlayıcı olarak tanımlayan katılımcıların yüzdesi

Kaynak: Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 6.

Cole ve Manganın yaptıkları araştırmaya göre ise, katılımcıların yüzde 73'ü aşiret büyüklerinin farklı kabileler arasındaki uyumu sağlamada önemli bir role sahip olduğunu düşünmekte, yüzde 37'si ise bunu çok önemli olarak değerlendirmektedir (Cole ve Mangan, 2016: 31). Libya'daki aşiretler ve önde gelenleri (liderler, büyükler ve yaşlılar gibi) çatışma çözümünde; çatışmayı durdurma, intikam döngüsünü kırma, güvenliği sağlama (Fraihat, 2016: 217-218), en önemli ve meşru koruyucular olarak ön plana çıkma, arabuluculuk ve uzlaşma mekanizmaları hizmetini görme (Clingendael, 2019: 6-7), adalet ve barışı sağlama, ateşkesi sağlama, mahkum takasına aracılık etme ve acil sigorta poliçesi (Cole ve Mangan, 2016: 11, 31, 36) gibi roller üstlenerek çatışmanın çözümünde önemli yer edinmektedir.

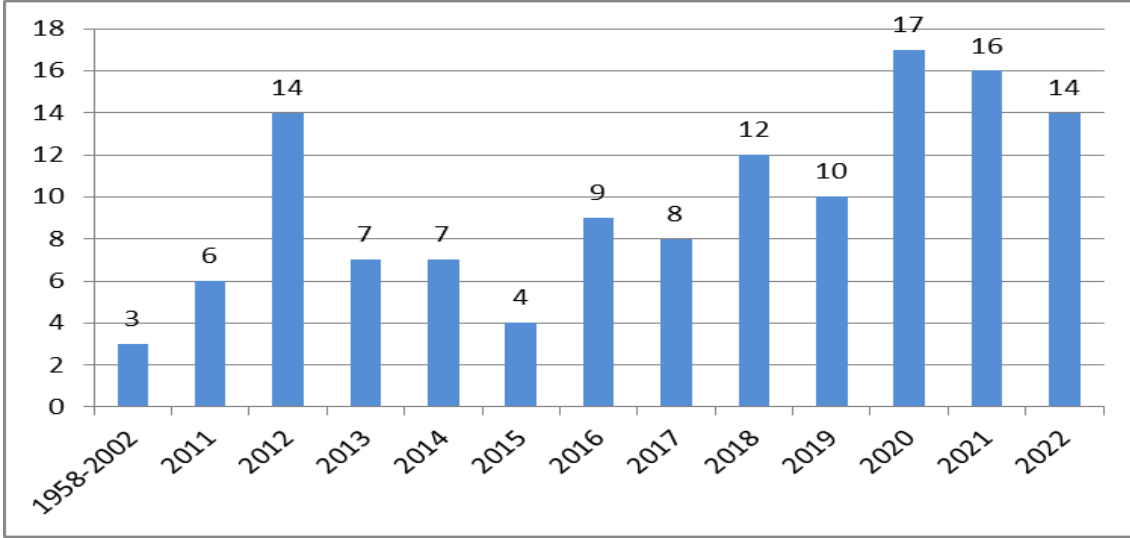
Aşiretlerin güvenlik, adalet ve barışı sağlama gibi alanlarda yer edinmeleri yeni bir anlayış olmayıp her zaman Libya'da varlığını korumuştur. Örneğin; 1894-2011 yılları arasında yürürlükte olan Midi-Midi Paktı, Libya'daki Tuareg ve Tebu azınlıkları arasındaki barışçıl ilişkileri güvence altına almıştır (Thornton, 2021: 23). Nisan 1946'da yapılan el-Harabi antlaşmasıyla Sirenayka'daki aşiretler, aralarındaki düşmanlıkları ve çatışmaları sonlandırmışlardır (Vericat ve Hobrara, 2018: 5). 2011 sonrasında da Libya'daki çatışmalı süreçte, aşiretlerin çatışmaları çözme yöntemi olan Urf, devletin bıraktığı boşluğu doldurmak ve iç savaşın gerçekleriyle yüzleşmek amacıyla yerleşik bir yargı sistemi görevini görmüştür. Nitekim devlet kurumlarının sorumluluklarını ve halkın beklentilerini yerine getiremediği durumlarda aşiretler, adalet ve güvenliğin

sağlanması gibi devletin üstlenmesi gereken sorumlulukları üstlenmektedirler (Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 2). Ayrıca, 2014'te ulusal düzeyde tırmanan çatışma ve devlet merkezli siyasi diyalogun bir türlü ilerleme sağlayamaması, aşiret büyüklerinin çatışma çözümü ve uzlaşma konusunda önemli birer aktör olarak daha da ön plana çıkmasına katkı sunmuştur (Altai Consulting, 2017: 11). Nitekim Genel Ulusal Kongre (GUK), Şafak Operasyonun etkisini bir dizi küçük ölçekli yerel barış antlaşmaları sayesinde kontrol altına alabilmiştir. Öyle ki Libya şafağı, Misrata şehrinde, Zawiya ve Gharyan gibi batı kasabalarından, Imazighen topluluklarından, Trablus mahallelerinden, Müslüman Kardeşler'den ve eski Libya İslami Mücadele Grubu figürlerinden oluşan bir milisler karışımına dönüşmüştür (Wehrey, 2018: 182). Çoğunlukla yaşlılar, aşiret reisleri ve sivil toplum liderleri tarafından başlatılan, kolaylaştırılan ve izlenen bu anlaşmalar; Gharyan ve alAsab'a, Zawya ve Wershfana, Zintan ve Sabratha, Zintan ve Zawya, Zintan ve Gharyan ve Zintan ve Kikla toplulukları arasında kabul edilmiştir (Vericat ve Hobrara, 2018: 5).

Nihayetinde aşiretlerin barış kapasiteleri, Libya'daki çatışmaların çözümünde önemli potansiyel taşımaktadır. Nitekim Libya barışı için aşiretler, hafifletici bir etkidir. Aşiretçilik, Libya'daki ana örgütleyici unsurlardan biri olarak önemini korumaktadır. Çünkü tarihsel olarak da Libya yönetim yapıları, kapsayıcı ve temsili yönetim yerine, seçilmiş kabile müttefiklerine güven duymuşlardır. Örneğin; 2011 sonrası Libya'daki çatışma sürecinde, merkezi hükümetler tarafından toprakların kontrolü, adalet ve güvenliğin sağlanması gibi sorumluluklar yerine getirilmediği zamanlarda, bu sorumlulukları aşiretler üstlenmiştir. Bu minvalde, kabile arabuluculuğu, çatışma çözümü ve uzlaşma mekanizmaları, Libya'daki barış ve siyasi istikrarı sağlamada hafifletici bir etken olarak değerlendirilmektedir (Al-Shadeedi ve Ezzeddine, 2019: 2, 10).

2.2.STK'lar ve Aktivistler

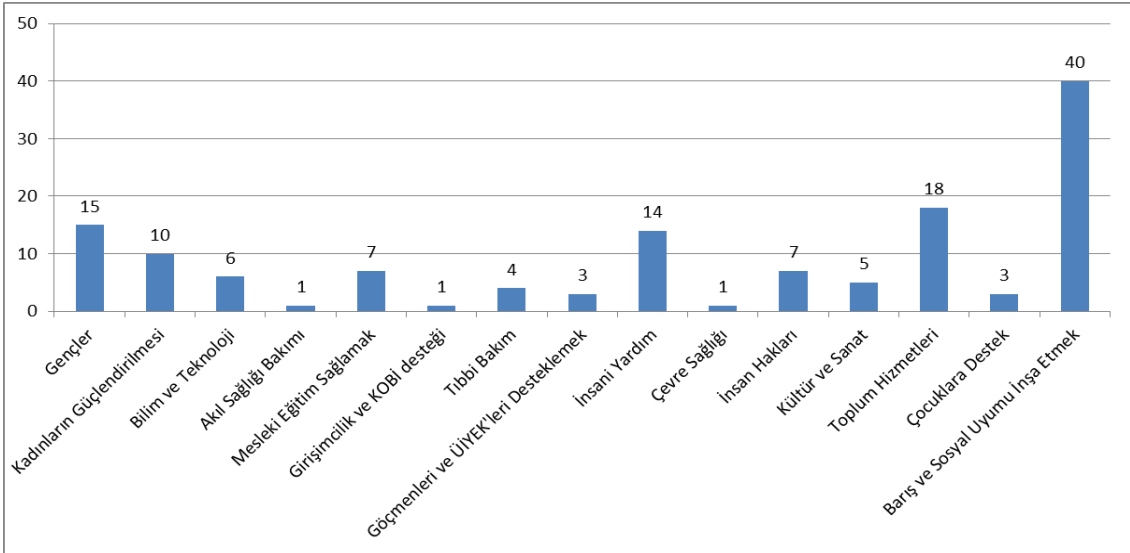
Kaddafi rejimi, Libya'da mutlak kontrolü sağlamak amacıyla sivil toplum sektörünün büyümesini engellemeye yönelik kısıtlamalar getirmişti. Ancak, 2011'de rejimin çökmesiyle birlikte, bir yıl içerisinde yüzlerce STK kurulmuştur (Fraihat, 2016: 195). Brandeis Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre, 2014 yılı itibarıyla Libya'da 2 bin STK'nın aktif olarak faaliyet gösterdiği tahmin edilmiştir. 2014 yılından sonra Libya'da güvenliğin bozulmasıyla birlikte, her ne kadar birçok STK faaliyet dışı kalmışsa da, yine de birçok aktif ve dirençli STK'nın gerek yurtiçinde gerekse de yurtdışında faaliyetlerini sürdürdüğü tespit edilmiştir (Perroux, 2015: 5). Örneğin; Libya'daki STK'ların haritalandırılmasına ilişkin 2023'de hazırlanan bir raporda, 420 STK tespit edilmiştir. Ancak, bu STK'lardan belirli koşulları yerine getiren ve insani yardım, mesleki eğitim ve barış inşası gibi faaliyetlere odaklanan 143 STK belirlenmiş ve analiz edilmiştir. Bu analiz göre, Libya'daki bu STK'lar coğrafi dağılımına göre; %39'u Güney, %30'u Doğu ve %41'i ise Batı'da yer almaktadır. Ayrıca, bu STK'lar kuruluş yıllarına göre analiz edildiğinde Şekil 5'de gösterildiği gibi; 2011 Devriminden hemen sonra pek çok STK'nın kurulduğu, 2013 ve 2014 yıllarında STK'lardaki artışın yavaşladığı ve gerilediği, 2015 yılından sonra ise hafif bir iyileşmenin olduğu tespit edilmiştir (UNDP, 2023: 2, 5-6).

Şekil 5: Kuruluş Yıllarına Göre Libya'daki STK'ların Sayısı

Kaynak: UNDP, 2023: 6.

Libyalı STK'ların faaliyet alanları kendi bölgeleriyle sınırlı kalmamış ulusal ve uluslararası alanlara da yayılmıştır. Libya'daki STK'lar, gençlik, kadın, hayır kurumu, medya, çatışma çözümü ve siyaset gibi alanlara ilişkin olarak kurulmuşlardır (Fraihat, 2016: 195). STK'lar genel olarak, geçim kaynaklarının iyileştirilmesi, yerel ekonomik kaynakların desteklenmesi, halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve ülkedeki ekonomik ve sosyal zorlukların çözülmesine yardımcı olma konusunda çok önemli potansiyellere sahip olmuşlardır (UNDP, 2023: 2). Özellikle, haritalanan Libya'daki STK'ların faaliyet alanları incelendiğinde, Şekil 6'da gösterildiği gibi, barış ve sosyal uyumu inşa etmeye yönelik çalışan kurumların daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 6: Libya'daki STK'ların Faaliyet alanları

Kaynak: UNDP, 2023: 5.

Libyalı STK'lar, barış inşası odaklı tabandan gelmeleri nedeniyle temeli sağlam, kapsayıcı ve birliği teşvik eden yapılarıyla ulusal istikrar ve demokratik reform için

önemli birer fırsat penceresini oluşturmaktadır. STK'lar, Libya'daki barış inşası kazanımlarının yatay ve dikey yönlü genişlemesinde etkili olmuşlardır. *Yatay genişlemede*, STK'ların barış inşasındaki kazanımlarının diğer topluluk ve kurumları da etkilemesi ile ilgili olmuştur. Bu genişlemede STK'lar, anlaşmazlıkların çözümü, anayasa yazımı ve ÜYEK'lerin yeniden yerleştirilmesi gibi barış ve siyasi geçişi teşvik eden bir rol üstlenmiştir. Örneğin; STK'ların girişimleriyle yapılan Ubari'deki kabileler arası pazar projesi, bir şehrin yeniden canlanması ve ticaret yoluyla normalleşme gibi kapsayıcı bir alan sunmuştur. Ubari'deki bu pazar projesi, yerel halka sunduğu etkileşim ve ticaret, ulusal düzeydeki barış süreçleri ve zor durumdaki bir ekonomide bile yerel düzeyde barış inşası kazanımlarının elde edilebileceğini göstermiştir. Bu Ubari modeli, yakınlardaki bir şehir olan Sebha şehrine de ilham vermiş ve orada da benzer bir barış inşa etme projesinin yürütülmesine ilham kaynağı olmuştur. STK'ların toplum temelli projeleri ve gruplar arası işbirliği ile ilgili girişimleri, yerel çaresizliğin ve sonrasında yaşanan yerinden edilmelerin azaltılmasına yardımcı olmakla birlikte, STK üyeleri arasındaki genel toplumsal güveni de arttırmıştır (Tomusiak ve Miller, 2022). Nitekim “genelleştirilmiş güven, dış gruba, yani kişinin doğrudan tanımadığı insanlara kadar uzanan güven” olarak tanımlanmaktadır. Libyalı STK'ların çoğunluğu da diğer gönüllü kuruluşlarla işbirliği içerisinde olmaları ve kendi şehirlerinin ötesinde olan faaliyetleri de desteklemeleri, STK üyesi olmayan Libyalılara kıyasen STK üyesi Libyalılar arasındaki genelleştirilmiş güvenin yüksek düzeyde seyretmesine imkân sağlamıştır. Öyle ki, yapılan bir ankete göre, STK liderlerinin %23'ü çoğu insana güvenebileceklerine inanmakta iken, Libya'nın genel nüfusu arasında bu oran yalnızca %11'di. Nihayetinde, günlük sivil toplum girişimleri, bölünmüş Libya toplumları arasında köprü kurmak için gerekli olan güveni ve sosyal uyumu inşa etmektedir. STK'lar, bölünmüş toplulukları çoğulcu bir ulus olarak birleştirmekte, Libyalıların modern bir devletin vatandaşı olarak hazırlanmasına destek sağlamakta ve bireyciliğe ve hoşgörüsüzlüğe karşı güçlü bir panzehir olarak değerlendirilmektedir (Perroux, 2015: 6).

Libya'daki STK liderliğindeki barış inşası kazanımlarının *dikey genişlemesi* ise, ulusal kurumları etkileme ve diyalog kanallarını canlı tutma ile ilgiliydi. Örneğin; 2018'de STK'lar BM destekli Libya Ulusal Konferans Sürecinin başlatılmasını sağlayarak, mümkün olduğunca çok sayıda Libyalının kendi gelecekleri hakkında söz sahibi olmalarını sağlayacak geniş tabanlı diyalog temelli bir istişare sürecinin sürdürülmesinde önemli rol oynamıştır. Diyalog temelli bu girişim, 2020'de BM liderliğindeki Libya Siyasi Diyalog Forumu'nu başlatmak için yeterli bir ivme kazandırmıştır (Tomusiak ve Miller, 2022). Aynı zamanda Libya sivil toplumu, devlet-vatandaş diyalogunu geliştirmek için de önemli girişimlerde bulunmuştur. Örneğin; gençler tarafından kurulan Trablus merkezli H2O Ekibi ve Bingazi merkezli Bokra Gençlik Örgütü tarafından faaliyete sokulan “GNC'ye Göz At” projesi, bir internet platformu olarak iki yıl boyunca yasama organının tartışmalarını ve kararlarını sistematik bir şekilde paylaşarak, kamuoyunu bilgilendirmişlerdir. Diğer çeşitli Libyalı STK'lar da, seçimlerden önce kamuoyunu bilgilendirerek siyasi katılımı teşvik etmiştir. Ayrıca, seçmenler ve adaylar arasında toplantılar, tartışma oturumları veya iyi niyet sözleşmeleri düzenleme gibi girişimler, vatandaşların siyasi katılımını geliştirmek için Libyalı STK'ların organize ettiği güven artırıcı tedbirlerden olmuştur (Perroux, 2015: 5).

STK’ların devletin başarısızlığını telafi etmede, hükümet işlevlerini yerine getirmede ve ulusal uzlaşımın sağlanmasındaki önemli rolü, STK’ların kültürel ve kabilesel değerlere aşına olmasının bir neticesi olarak okunabilir. Bu roller ve özellikler de STK’ları barış inşası çalışmalarının önemli bir parçası yapmakta ve müdahalelerini daha etkili kılmaktadır. Örnek olarak; Libya Şura ve Akil Adamlar Konseyi’nde yer alan Hüseyin el-Habbouni ve Abdalnaser İbrahim Obaidi, daha çok gönüllü olarak, doğudaki Tobruk kasabasından Trablus’a ve batı Nafusa Dağları’na seyahatlerde bulunarak yerel kabileler arasındaki ihtilafları çözmek için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Öyle ki, Nafusa Dağları’ndaki Zintan ve Maşayşa kabileleri arasındaki tartışmalı topraklar ve Maşayşa kabilesinin eski rejimle olan ittifak iddiası nedeniyle yaşanan çatışmalara ilişkin Konsey, taraflara yerel geleneklere ve normlara uygun çözümler önererek müdahil olmuş ve neticesinde şiddetin sona ermesini ve tüm tutsakların serbest bırakılmasını başarılı bir şekilde müzakere etmiştir. Ayrıca Konsey, çatışma konularını ele almak için hakem heyeti kurmuş ve anlaşmayı daha geniş çapta uygulanabilir kılmak için de eski rejimle ittifakı olduğu iddia edilen başka Nafusa aşiret kollarını da anlaşmaya dâhil etmiştir. Buna benzer bir örnek Sınır Tanımayan Libya Derneği’dir. Dernek, barış inşası ve çatışma için geleneksel devlet işlevlerini üstlenmiş ve Zewara, Raqdaleen ve Aljmayyel kasabaları arasındaki çatışmanın sona ermesinde etkili olmuştur. Zewara, Devrimi destekleyen taraf; diğer iki kasaba da eski rejimle ittifakı olduğu iddiasını taşıyan taraf olarak çatışmışlardır. Nihayetinde Dernek, çatışmaya müdahale ederek, savaşın sona ermesini ve mahkûm takasının gerçekleştirilmesini sağlamıştır (Fraihat, 2016: 196-197).

Aktivist Wafa Tayyeb al-Naas’ın girişimleri de, devlet başarısızlığını telafi etme ve ulusal uzlaşmayı sağlama konularında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Al-Naas, rejimin çökmesinden hemen sonra Trablus’ta Anlayış ve Ulusal Uzlaşma Derneği’ni kurarak, Trablus’taki Kaddafi yandaşlarının yaşadığı Abu Salim mahallesine yönelik temel insani yardımlar sağlamıştır. Dernek, yiyecek, battaniye gibi temel yardımlar sağladığı gibi eğitim ve öğretim programları da düzenlemiştir. Aynı zamanda, spor etkinlikleri düzenleyerek Ebu Salim’e düşman olarak nitelendirilen diğer kabile ve kasabalardan insanları bir araya getirmiştir. Öyle ki, çatışma bölgelerinde futbol müsabakası düzenleyerek, Misrata ve Warfalla gibi tarihi ve siyasi rekabeti olan birçok şehirden takımların oluşturulup bu müsabakaya katılımını sağlayarak, düşmanca tavırların yerine işbirliğinin gelişmesine alan hazırlamıştır. Ayrıca Dernek, güney Libya’ya ve Libyalı mültecilere yönelik de girişimlerde bulunmuş ve Tuaregler gibi kabileler ve Ghademes gibi kasabalar arasında uzlaşmaların olmasını kolaylaştırmıştır (Fraihat, 2016: 197-198).

Nihai olarak Libyalı STK’lar, yerelde yaygın ve daha geniş girişimlerde bulunarak “aşağıdan yukarıya” güçlü bir etki oluşturdukları gibi, yönetimleri zorlayıcı veya teşvik edici girişimlerde bulunarak da “yukarıdan aşağıya” bir etki oluşturma potansiyelini taşımaktadır. Libyalı STK’lar, devletin yetersiz kaldığı yerlerde ve barış ve çatışma çözümü gibi alanlarda önemli bir aktör olarak ön plana çıkmış ve etkili faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu yönüyle STK’lar, barışçıl aktörler olarak çözüme katkı sağlamışlardır.

2.3.Sivil Katılımcılar: Mülteciler ile Kadınlar ve Gençler

Çatışmaların çözümünde önemli diğer bir yerel barışçıl aktör de sivil katılımcılardır. Sivil katılımcılar, hem çatışmanın birer mağduru hem de nihai sonucudur. Bu yönüyle, çözüme yönelik diğer barışçıl aktörleri ve uluslararası toplumu harekete geçirmeye iten bir faktör olarak çözüm sürecinde önemli rol oynamaktadır. Nitekim sivil katılımcılar olarak nitelenen mülteciler, sığınmacılar, göçmenler, ÜİYEK'ler ile kadınlar ve gençler çatışmadan en fazla etkilenen kesimler olarak, çözüm ve istikrara çok daha fazla muhtaç olmakta ve barış inşasında kilit birer aktör mahiyetini taşımaktadırlar. Libya'daki çatışmada sivil katılımcıların çözüm ve barış inşasındaki rolü bu yönüyle önemlidir. Bu minvalde, Libya'daki barışçıl aktörlerden olan sivil katılımcılar: mülteciler, sığınmacılar, göçmenler ve ÜİYEK'ler ile kadınlar ve gençler olarak gruplandırılıp analize tabi tutulması elzem görülmektedir.

Mülteciler, sığınmacılar, göçmenler ve ÜİYEK'ler; bu grup, Libya içinde veya Libya dışında koruma riski yüksek olan kesimleri barındırmaktadır. Barınmaya, sağlık hizmetlerine, yeme-içmeye, eğitime ve güvenliğe çok fazla ihtiyaç duyan bu kesimler için çözümler geliştirmek, önemli birer yükümlülük barındırmaktadır. Bu yükümlülükleri yerine getirmek için barışçıl aktörler, bu minvaldeki insanlık dramını çokça işlemekte ve çözüm için tarafları teşvik etmekte veya kamuoyu baskısıyla tarafları çözüme zorlamaktadır. Nitekim 2022 verilerine göre, Libya'da 134.787 ÜİYEK, 695.516 geri dönen kişi ve 40.540 BMMYK'ye kayıtlı sığınmacı ve mülteci bulunmaktadır. Bunlara yönelik yapılan faaliyetler, her ne kadar kısa vadede barış içinde bir arada yaşamayı teşvik etse de uzun vadede daha istikrarlı bir yapının oluşturulmasını gerektirmektedir (UNHCR, 2023).

Libya, jeopolitik konumu dolayısıyla yabancı uyruklular için hem bir varış yeri hem de geçiş ülkesi olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2020 Mart ve Nisan arasındaki verilerine göre, Libya'da ağırlıklı olarak Nijer, Mısır, Çad, Sudan ve Nijerya gibi ülkelerden mülteci ve göçmenler bulunmuştur ("Uluslararası Af Örgütü", 2020). 2018 yılında Libya, Kuzey Afrika bölgesinde en fazla uluslararası göçmene sahip ülke olarak, 33 Afrika ve 10 Asya ve Ortadoğu ülkesi olmak üzere 44 farklı ülkeden göçmen bulundurmıştır (Maio, Sciabolazza ve Molini, 2023). Nitekim Libya, Avrupa'ya ulaşmaya çalışan Sahra Altı Afrikalılar için bir geçiş ülkesi niteliğini taşımaktadır (ACAPS, 2024). Ayrıca, yaşadığı iç savaşlarla Libya yoğun bir iç göç sorunu da yaşamış ve çatışmalardan kaynaklı ÜİYEK'lerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu durumlara karşılık uluslararası kuruluşlar, barışın inşası, çatışma sonrası kalkınma, yeniden inşa süreçleri ve yerinden edilmelerin çözümünde mültecilerin ve ÜİYEK'lerin daha fazla dâhil edilmeleri için çaba göstermişlerdir.

Barış inşasında önemli bir role sahip olan mülteciler, çatışma sürecinde ağır zorluklarla karşılaşan ve bu zorlukların üstesinden gelip hayatta kalanlardır. Bu yönüyle, zorluklara karşı deneyim kazanan mülteciler, barış inşa sürecine katkıda bulunmada benzersiz bir konuma sahiptirler. Nitekim mülteciler, çatışmanın negatif yönünden en çok etkilenen ve barışın ne kadar önemli ve gerekli olduğunu en iyi anlayan aktördür. Mülteciler, sahip olduğu hayat tecrübelerini topluluklar arasındaki kutuplaşmaları sona erdirmek, çatışmalara arabuluculuk yapmak ve hoşgörü ve anlayışı teşvik etmek için kullanabilirler (Deng, t.y.). BM tarafından da kabul edildiği gibi, mülteciler barışa kaçınılmaz olarak katkıda bulunan kişilerdir ve barışın inşasında doğrudan rol

oynamalıdırlar (Janmyr, 2015: 265). Ayrıca, pozitif barışı sağlamak için mültecilerin menşe ülkedeki barışı inşa etme çabalarına dahil edilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir (Janmyr, 2015: 262).

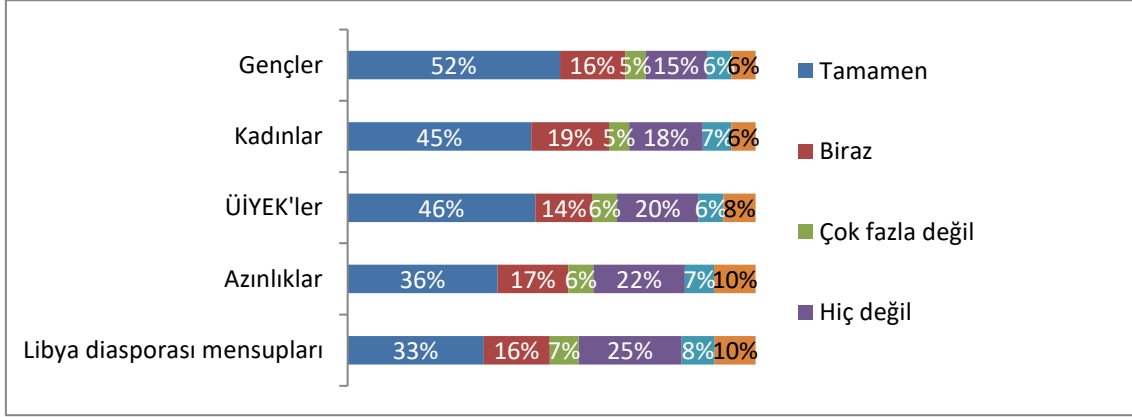
Sharpe ve Cordova (2024), mültecileri barış süreçlerinin kilit paydaşları olarak tanımlamakta ve bu süreçte mültecilerin potansiyel katkılarından yararlanmanın belli başlı fırsatları içerdiğini vurgulamaktadırlar. Bu minvalde, mültecilerin bilgi ve ilgilerini barış görüşmelerine yönlendirmek için onların arabuluculuk becerilerinin geliştirilmesi, barış görüşmelerine dâhil edilmesini sağlayacak katılımcı mekanizmaların geliştirilmesi ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) mültecilerin barış ve uzlaşma süreçlerine katılımını kolaylaştırmaya yönelik devletleri teşvik etmesi gibi hususlar bu fırsatlardan yararlanmayı içermektedir. Nitekim mültecilerin barış görüşmelerine dâhil edilmesi, barış inşa sürecini iki şekilde güçlendirebilir. Bunlardan birincisi, çatışmaların nedenlerini ve sonuçlarını daha kapsamlı ele alabilen mülteciler barış anlaşmalarının geliştirilmesine katkıda bulunabilir; ikinci olarak da, mülteciler anlaşmanın uygulanmasına yardımcı olabilirler. Bundan dolayı uluslararası toplum, mültecilerin barış sürecinde belirleyici bir rol oynayabilecek kilit paydaşlar olarak tanınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kadınlar ve gençler; önemli zorluklara ve kısıtlanmalara maruz kalan kadınlar ve şiddetli çatışmalarda önemli birer çatışma aktörü olarak ön plana çıkan gençler, çatışma çözümünde önemli birer barışçıl aktör olma potansiyelini taşımaktadırlar. Libya'daki barış süreçlerine özellikle kadınların ve gençlerin katılımı sınırlı kalmaktadır (Arab.org). Kadınların yerel arabuluculukta geri planda kalması, Libya toplumundaki aşiret yapılanmasına dayandırılmaktadır. Nitekim kadınlar, geleneksel olarak da çatışma arabuluculuk mekanizmasının bir parçası olarak kabul edilmemişlerdir. Ancak kadınlar, bu kabile arabuluculuk mekanizmalarının dışında arabuluculukta rol oynama fırsatlarına sahiptirler. Bu konuda BM gibi uluslararası örgütler, kadınların siyasi sürece ve kamu kurumlarına daha geniş katılımını teşvik etmekte ve demokratik geçiş, çatışma çözümü ve barış inşası ile ilgili tüm faaliyetlerde kadınların tam, eşit ve etkili katılımını sağlamak için rollerini arttırmaya çabalamaktadır (Vericat ve Hobrara, 2018: 19).

Kadınlar, önemli zorluklar ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalmalarına rağmen ulusal uzlaşmada önemli bir yer edindiler. Örneğin; Karar Almada Kadınları Destekleme Derneği, bir lobi olarak Libya'daki çatışma çözümü ve ulusal uzlaşma süreçlerine kadınların dâhil edilmesi için çaba göstermiştir. 2011 yılında kurulan Libya Kadın Barış Platformu da, 2015'te ülkede kötüleşen güvenlik durumuna karşın ülkedeki istikrarsızlığın nedenlerini ve sorunlarını ele alan girişimler gerçekleştirerek, kadınların geçiş ve ulusal uzlaşma süreçlerinde aktif rol almaları için çabalamıştır (Fraihat, 2016: 205-206). Bunlara benzer birçok farklı Libyalı STK da, kadınların kamusal alanda güçlendirilmesi ve kamusal alana katılımlarının artırılması için farklı girişimlerde bulunmuşlardır. Nitekim Libyalı Kadınların Anayasal Hakları, Dastoor ve Silphium projesi gibi projeler; kadınları anayasa hazırlama sürecine dâhil etmeye, halkın Libyalı kadınların rolüne ilişkin algısını değiştirmeye ve kadınların ekonomide, toplumda ve politikada aktif rol oynamalarına yönelik çabaların birer ürünüdür (Perroux, 2015: 6).

Libyalı gençler, şiddetin itici güçleri olarak damgalandığı gibi yerel uzlaşma girişimlerinde temsil edilemediklerini hissetme olasılıkları daha yüksek olmuştur. Ancak, genel olarak Libyalılar, kadınların ve gençlerin uzlaşma girişimlerinden

tamamen dışlanmadıkları dair görüş belirtmişlerdir. Nitekim Altai Consulting'in anketinde yer alan "aşağıdaki grupların ulusal düzeydeki uzlaşma girişimlerine dâhil olup olmadıklarını söyleyebilir misiniz?" sorusuna, Şekil 7'de de gösterildiği gibi, Libyalıların yüzde 52'si gençlerin ve yüzde 45'i kadınların ulusal düzeydeki uzlaşma girişimlerine 'tamamen' dâhil edildiklerini savunmuşlardır. Ayrıca, Şekil 2'de de gösterildiği gibi, ankete katılanların yüzde 45'i yerel toplumdaki silahlı gençlerin çatışmaları çözmede çok etkili olacağını savunmuştur.

Şekil 7: Kadınların ve Gençlerin Ulusal Düzeydeki Uzlaşma Girişimlerine Dâhil Olup Olmaması

Kaynakça: Altai Consulting, 2017: 47.

Nihayetinde, kadınların ve gençlerin uzlaşmaya dâhil edilmesine yönelik farkındalığın yaygınlaştırılması, Libya toplumundaki rolleri hakkında kamuoyunda tartışmanın teşvik edilmesi, kapsayıcılıklarını arttırmak için çatışma önleme eğitimlerinin verilmesi ve gençleri uzlaşma girişimlerine teşvik etmek için silahlılaşma ve savaşçıları yeniden topluma kazandırmaya yönelik girişimlerin olması önem taşımaktadır (Altai Consulting, 2017: 7).

Sonuç

Libya krizinin çözümünde ve kalıcı ve sürdürülebilir bir barış ortamının sağlanmasında, yerel aktörlerin barışçıl birer aktör olarak önemli rollere sahip oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda, çalışmadaki nitel ve nicel veriler dikkate alındığında, Libya'daki aşiretler ve kanaat önderleri, STK'lar ve aktivistler ile mülteciler ve kadınlar ve gençler gibi 'yerel' mahiyetteki aktörler, çatışma çözümünde "aşağıdan-yukarıya" bir etki oluşturma potansiyelini taşımakta oldukları sonucuna varılmaktadır. Bu yönüyle, bu aktörlere Libya'daki çatışma çözümü veya barış inşası sürecinde merkezi bir rol verilmesi ve çatışmayı önlemede sorumluluğun onlarla da paylaşılması, Libya için pozitif barış ortamının sağlanmasını mümkün kılacaktır. Nitekim şiddetli çatışmaların yaşandığı yerlerde, güvenlik ve istikrarın sağlanması yükümlülüğü ulusal aktör veya devletten ziyade yerel aktörlerde olduğu algısı daha baskın olmaktadır.

Libya'da ulusal uzlaşının sağlanmasında da kilit aktör olarak değerlendirilen yerel aktörler, ulusal ve/veya uluslararası aktörlerin üstenci tavır veya girişimlerinden ziyade, dar alan veya topluluklarda Libyalıların temel ihtiyaçlarını daha verimli bir şekilde tespit etme ve ona göre pozisyon belirleme ve/veya girişimlerde bulunma avantajını

barındırmaktadır. Dar alan veya topluluklara yönelik yapılan girişimler, yerelde uzlaşının sağlanmasını daha pratik hale getirdiği gibi, ulusal düzeydeki uzlaşma için de bir etki sağlama potansiyelini taşımaktadır. Bu bağlamda, yerel aktörlerin "aşağıdan-yukarıya" yaklaşımı çerçevesinde bir pozisyon belirleyebildikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, aşağıdan-yukarıya doğru geliştirdikleri etki, yukarının (ulusal ve uluslararası aktörlerin) gündemini belirlemekte ve süreci şekillendirmektedir. Böylelikle, yerel aktörlerin bu pozisyonları "yukarıdan-aşağıya" yaklaşımını tetiklemekte ve ulusal ve uluslararası aktörlerin çözüme yönelik girişimlerde bulunmalarını sağlamaktadır.

Kaynakça

- “Aşiretler Ülkesi Libya’da Darbeci Hafter’e Bir Darbe de İki En Büyük Kabileden Geldi ” (2020, 10 Haziran), *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/dunya/asiretler-ulkresi-libyada-darbeci-haftere-bir-darbe-de-iki-en-buyuk-kabileden-geldi-3544023> (Erişim: 05.06.2024).
- “Uluslararası Af Örgütü: Libya’da mülteciler ve göçmenler savaş ve hak ihlalleri döngüsünde mahsur kaldı” (2020, 24 Eylül), *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54277642>, (Erişim: 06.06.2024).
- ACLED (2019, 29 Temmuz), “Libya Crisis”, <https://acleddata.com/crisis-profile/libya-crisis/> (Erişim: 10.07.2024).
- Afat, E. (2012, 11 Temmuz), “Libya Seçimleri: Demokratikleşme Sürecinde İlk Adım”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/libya-secimleri-demokratikleşme-surecinde-ilk-adim> (Erişim: 06.07.2024).
- Al-Shadeedi, A. H., ve Ezzeddine, N. (2019), “Libyan tribes in the shadows of war and peace”, Cliengendael, CRU policy Brief.
- Altai Consulting (2017), “National Reconciliation in Libya: A Baseline Survey”.
- Arab.org, “The Libyan Women’s Platform for Peace” <https://arab.org/directory/libyan-women-platform-for-peace/> (Erişim: 06.07.2024).
- Bah, A. S. (2022), “Statement by Dr. Alhaji Sarjoh Bah, Director of Conflict Management Directorate, On the Situation in Libya”, African Union: Effective Governance, Peace Dividends, 30 June, <https://w.peaceau.org/en/article/statement-by-dr-alhaji-sarjoh-bah-director-of-conflict-management-directorate-on-the-situation-in-libya>, (Erişim: 10.07.2024).
- Bell, C., Wise, L., Beaujouan, J., Epple, T., Forster, R. ve Wilson, R. (2021), “A Globalised Practice of Local Peace Agreements”, The British Academy, Local Peace Processes, s.7-14.
- Caner, C. Ve Şentürk, B. (2018), “Devrimler, “Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, s. 45-70.
- Cheatham, A. (2022), “Ask the Experts: What Drives Libya’s Fragility?”, 31 October, <https://www.usip.org/blog/2022/10/ask-experts-what-drives-libyas-fragility> (Erişim: 12.07.2024).
- Chuprygin, A. V., Chuprygina, L. A. ve Matrosov, V. A. (2019), “Key Actors in The Libyan Conflict”, *Russia in Global Affairs*, Vol 17, No 4, October-December, Moscow, Russia, s. 157-182.
- Clingendael (2018), “Libya Local Security Governance”, https://www.clingendael.org/diversity_security_Libya/ (Erişim: 06.06.2024).

- Delahunty, H. (2022), "Towards Peace in Libya? A Gender-Responsive Analysis of The Libyan Conflict and Some Pathways Towards Gender-Inclusive Resolution", Denfer in Geopolitics Institute, Paris, January 2022
- Deng, E. (t.y.), "Refugees as agents of peace", Oxfam International, <https://globalcompactrefugees.org/good-practices/refugees-agents-peace> (Erişim: 10.07.2024).
- Düzsöz, E. (2021), "Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrasında Libya", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (2), s. 295-330.
- Fernandez-Molina, I. (2023, 12 Nisan), "Relapsing Into Deadlock: Libya's Recurring Government Splits And International Recognition Dilemmas", Elcano Royal Institute, <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/libyas-recurring-government-splits-and-international-recognition-dilemmas/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).
- Fraihat, I. (2016), "Unfinished Revolutions Yemen, Libya and Tunisia After The Arab Spring", Yale University Press, New Haven-London.
- Geha, C. (2016), "Civil Society and Political Reform in Lebanon and Libya", Routledge.
- Güneş, B. (2018), "Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), s. 263-291.
- Janmyr, M. (2015), "Refugees and Peace", Bailliet, C. M. ve Larsen, K. M. (edt), *Promoting Peace Through International Law*, Oxford University Press, February 2015, s.252-273.
- Kendhammer, B. ve Sullivan, R. (2022), "Peacebuilding Needs Local Partners -But How Do You Define 'Local'?", <https://www.usip.org/publications/2022/08/peacebuilding-needs-local-partners-how-do-you-define-local> (Erişim: 02.05.2024).
- Lacher, W. (2020), "Libya's fragmentation: Structure and process in violent conflict". I. B. TAURIS.
- Lamma, M. B. (2017), "The Tribal Structure in Libya: Factor for Fragmentation or Cohesion?", Fondation Pour La Recherche Strategique.
- Maio, M. D., Sciabolazza V. L. ve Molini, V. (2023), "Migration in Libya: A Spatial Network Analysis", *World Development*, Vol. 163, March 2023, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X22003291> (Erişim: 06.07.2024).
- Mezran, K. ve Varvelli, A. (2017), "Libyan Crisis: International Actors at Play", Mezran, K. ve Varvelli, A. (der.), *Foreign Actors in Libya's Crisis*, Atlantic Council, Milano-Italy, s.13-22.

- Ntaka, B. ve Csicsmann, L. (2021), “Non-State Armed Groups and State-Building in the Arab Region: The Case of Post-Gaddafi Libya”, *South Arican Journal of International Affairs*, Vol. 28, No. 4, s.629-649.
- Öztop, F. A. (2021), “Pandora’s Box: Updatind the Libyan Conflict Map”, *Akademik Hassasiyetler*, cilt 8, sayı 16.
- Perroux, J. L. R. (2015), “Libya’s Untold Story: Civil Society Amid Chaos”, *Middle East Brief*, Brandeis University Crown Center for Middle East Studies, No. 93, May 2015.
- Polat, F. (2015), “Libya 2015”, K. İnat (Edt.), *Ortadoğu Yıllığı 2015*, Açılım Kitap, s. 383-396.
- Polat, F. (2024), “How Armed Groups Survive in Failed States: Evidence From Libya”, *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, No: 2, p. 119-136.
- Sharpe T. ve Cordov, S. (2024), “Peacebuilding: opportunities in displacemen”, *Forced Migration Review*, <https://www.fmreview.org/sharpe-cordova/> (Erişim: 06.07.2024).
- Shaw, M. ve Mangan, F. (2014), “Illicit Trafficking and Libya’s Transition: Profits and Losses”, *United States Institute of Peace*, No: 96, February 2014.
- SIPRI (t.y.), “Local Peacebuilding And the Everday”, <https://www.sipri.org/research/conflict-peace-and-security/middle-east-and-north-africa/local-peace-and-everydat> (Erişim: 08.07.2024).
- Taşdemir, F. (2020), “Uluslararası Hukuk Perspektifinden 2011 sonrası Dönemde Libya’da De Facto Rejim ve Yeni Hükümetin Tanınması Sorunu”, *Uyumazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 16, s. 375-405.
- Thornton, C. (2021), “The Libyan Carousel: The Interaction of Local and National Conflict Dynamics in Libya”, *The British Academy, Local Peace Processes*, s.22-29.
- Tok, L. ve Cebe, Ç. (2020), “Libya Aşiretleri ve Siyaset”, *Acta Fabula Çalışma Grubu*, Temmuz 2020,
- Tomusiak, A. ve Miller, R. (2022), “Grassroots Reconciliation: Civil Society’s Critical Role in Libyan Peacebuilding” *The Fund for Peace, Fragile States Index*, 08 July 2022, <https://fragilestatesindex.org/2022/07/08/grassroots-reconciliation-civil-societys-critical-role-in-libyan-peacebuilding/> (Erişim: 06.06.2024).
- UCDP (t.y.), “Libya”, <https://ucdp.uu.se/country/620> (Erişim: 08.07.2024).
- UNDP (2023), “Libyan CSOs Mapping Report”. 10 Mayıs.
- UNHCR (2023), “Libya”, <https://www.unhcr.org/countries/libya> (Erişim: 06.07.2024).

- Varvelli, A. ve Lovotti, C. (2019), "Starting From Resources: A Model for Conflict Resolution in Libya", ISPI, Analysis, 4.
- Vericat, J. S. ve Hobrara, M. (2018, Haziran), "From the Ground Up: UN Support to Local Mediation in Libya", International Peace Institute.
- Wehrey, F. (2018), "The Burning Shores: Inside The Battle For The New Libya". Farrar, Straus & Giroux.
- Winer, J. M. (2019), "Origins of The Libyan Conflict and Options for Its Resolution", Middle East Institute, Policy Paper 12.